

Tasavvuf Klasiklerinde Sûfilerin Sahâbe Algısı

Companion Perception of Sufis in Sufi Classics

Sevda Tezel

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
İslâmî İlimler Fakültesi Tasavvuf
İstanbul/Türkiye
sevdatezel07@gmail.com

İstanbul Sabahattin Zaim University
Faculty of Islamic Sciences Sufism
İstanbul/Türkiye
ORCID:0000-0003-4906-450X

Doç. Dr. Veysel Akkaya

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
İslâmî İlimler Fakültesi Tasavvuf
İstanbul/Türkiye
veysel.akkaya@izu.edu.tr

İstanbul Sabahattin Zaim University
Faculty of Islamic Sciences Sufism
İstanbul/Türkiye
ORCID: 0000-0002-4760-9951

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü Article Types	Araştırma Research Article
Geliş Tarihi Received	27 Şubat February 2023
Kabul Tarihi Accepted	06 Nisan April 2023
Yayın Tarihi Published	30 Haziran June 2023
Yayın Sezonu Pub Date Season	Haziran June
Cilt Volume	26
Sayı Issue	51
Sayfa Pages	83-107

Atıf | Cite as

Sevda Tezel – Veysel Akkaya, “Tasavvuf Klasiklerinde Sûfilerin Sahâbe Algısı”. *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 26/51 (Haziran 2023), 83-107.

İntihal | Plagiarism

Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir
This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

Yayıncı | Published by

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
İstanbul Sabahattin Zaim University

Telif Hakkı | Copyright

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanır. Author(s) publishing with the journal retain(s) the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Etik Beyan | Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Sevda Tezel-Veysel Akkaya).

Yazarların Katkıları | Authors Contributions

Veri Toplanması: Yazar-1 (%50), Yazar-2 (%50), Veri Analizi: Yazar-1 (%50), Yazar-2 (%50), Makale Gönderimi ve Revizyonu: Yazar-1 (%50), Yazar-2 (%50), Çalışmanın Tasarlanması: Yazar-1 (%50), Yazar-2 (%50)

Conceiving the Study: Author-1 (%50), Author-2 (%50), Data Collection: Author-1 (%50), Author-2 (%50), Data Analysis: Author-1 (%50), Author-2 (%50), Submission and Revision: Author-1 (%50), Author-2 (%50)

Öz*

Sahâbîler, Hz. Peygamber'den hem zâhir hem bâtın yönden hisse alarak, onun rehberliğinde hayatlarını yeniden inşa etmiş ulvî şahsiyetlerdir. Onlar, Hz. Peygamber'den bir parça olmuş, her birinin kendilerinde sembolleşen özellikleri ile İslâm'ın temsilcileri olmuşlardır. Sonraki nesillere, İslâm'ın anlaşılmasında ve yaşanmasında büyük katkı sağlayan sahâbeden bazıları, zühd yönleriyle tebârüz etmişlerdir. Resûlullah Efendimiz vasıtasıyla aldıkları zühdî eğitim, ashâbın izinden gitme gayretini sarfeden tüm sûfilere, kalbi hayatı idrâkte ve hayata geçirmede kılavuzluk etmiştir.

Sûfîler, sahâbîlerin şeriat ve takvâ ile bezenmiş yoluna özlem duymuşlar, onların zühd esâslı hayatları gibi bir hayat yaşamayı hedeflemişlerdir. Onların ibâdet ve zühd eksenli hâllerine hâllenerek, dünyâyı, âhiret odaklı yaşamak sûretiyle "ümmeden vasata'ya" dâhil olmayı, hakiki Müslüman'ın bir vecibesi olarak benimsemişlerdir. Yazdıkları eserlerle ahlâk ve mânevîyatın toplumda teessüs etmesi, Asr-ı saâdet ruhunu, ilke ve ideallerini, kişinin hayatına uygulayabilmesi için, sahâbenin hayatından mânevî reçeteler sunmuşlardır. Makalemiz, Tasavvuf ilminin mihenk taşları sayılan klasik eserlerde, sufilerin önderi olarak görülen sahâbenin, tasavvufî anlayışa kaynaklık ettiklerinin tespiti ile tasavvuf ilmi ile sahâbe arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Sahâbe, Asr-ı Saadet, Sûfi, Zühd,

* Bu makale "Tasavvuf'ta Sahâbe Algısı" adlı yüksek lisans tezinden hazırlanmıştır.
This article has been generated from the master's thesis titled "The Perception of Companions (Sahaba) in Sufism"

Companion Perception of Sufis in Sufi Classics

Abstract

Companions are lofty personalities who followed the lead of the Prophet both externally and internally, and rebuilt their lives under his guidance. Some of the Companions, who made a great contribution to the understanding and living of Islam for the next generations, were distinguished by their ascetic aspects. Sufis longed for the way of the Companions adorned with sharia and taqwa, and aimed to live a life like theirs based on asceticism. They have become better with their worship and zuhd-oriented states, and they have adopted the idea that it is a duty for a true Muslim to be included in the "moral community" by living in this world in a hereafter-oriented way. Through the works they wrote, they offered spiritual prescriptions from the life of the Companions so that morality and spirituality could be established in society, and the spirit of the Age of bliss, principles and ideals could be applied to one's life. Our article reveals the relationship between the discipline of Sufism and the Companions, with the determination that the Companions, who are seen as the leader of the Sufis, are the source of the Sufi understanding in the classical works that are considered as the touchstones of Sufism.

Keywords: Islam, Sufism, Zuhd, Companions, Sufi

ادراك المتصوفة الصحابة في كلاسيكيات التصوفا

الملخص

الصحابة شخصيات نبلاء أقاموا حياتهم من جديد بإرشاد النبي صلى الله عليه وسلم بالأخذ منه حصّة ظاهرا وباطنا. هم أصبحوا قطعة من النبي وأصبحوا ممثلي الإسلام بمخاضهم التي ترمز في أنفسهم. تبرز بعض الصحابة بالزهد الذين ساهموا الاجيال خلفهم مساهمة كبيرة في فهم وعيش الاسلام. أرشد تربيتهم الزهدي بوسيلة رسول الله صلى الله عليه وسلم جميع المتصوفة الى ادراك الحياة القلبي وتنفيذها الذين يبذلون جهودهم لأن يسيروا في إرث الصحابة.

المتصوفة اشتاقوا الى سبيل الصحابة المزخرف بالشرعة والتقوى واستهدفوا أن يعيشوا حياة مثل حياتهم المبنية على اساس الزهد. قبلوا الدخول الى "امة وسطا" مسؤولة المسلم الحقيقي عن طريق العيشة في الدنيا من خلال التركيز الى الآخرة باتخاذ خاتمهم المحور بالعبادة والزهد. بالتأليف التي كتبوا عرضوا وصفات معنوية من حيات الصحابة لتأسس الأخلاق والمعنوية في المجتمع، ولاستطاعة الشخص التطبيق روح عصر السعادة، ومبادئه ومثله العليا في حياته

مقالتنا تثبت كون الصحابة التي ينظر اليهم كدليل الصوفيين مصادرا وأمثلة للفهم والمعيشة الصوفيتان وتكشف عن التعلق بين علم التصوف والصحابة في التأليف الكلاسيكية التي تعد محكا لعلم التصوف.

الكلمات المفتاحية: التصوف، الصحابة الكرام، عصر السعادة، الصوفي، الزهد.

1. Giriş

Âyet ve hadislerde pek çok övgüye mazhar olan sahâbîler, Kur'ân ve Sünnet'e olan bağlılık, Hz. Peygamber'e teslimiyetleri ile İslâm'ın doğru anlaşılmasında, yaşanmasında ve gelecek nesillere aktarılmasında en büyük rol üstlenmişlerdir. Sahâbîlerin Hz. Peygamber'den elde ettikleri zühd hayatına yönelik öğretiler, kalbî hayatın anlaşılmasında ve tatbikinde sûfilere rehberlik etmiştir. Öyle ki tasavvufi hayata dair yazılan klasik eserlerde de temel vurgu, sahâbe döneminin zâhidlik esâsına dayandığı ve tasavvufun nüvelerini taşıdığı bilgisi üzerinedir. Bu açıdan sûfiler, imânın kemâle ermesinin ve istikâmet hali üzere yaşam sürmeyi, manevî terbiye yolunu sahâbenin zühd tavırlı yaşayışında bulmuşlardır.

Sahâbe-i kirâm hakkında akademik çalışmalar yapılmış, sahâbe ve hayatlarıyla ilgili birçok eser kaleme alınmıştır. Sahâbe'ye dair araştırmaların özellikle Hadis, Tefsir, İslam Tarihi gibi ilim dallarında daha çok yer aldığı görülmektedir. Tasavvuf alanında da sahâbenin zühdi kişiliği ile ilgili çok az çalışma bulunmaktadır.¹ Bu makalede tasavvuf klasiklerinde sahâbe tasavvuruna dair görüşler tespit edilmeye çalışılacak ve sahâbe ile ilişkili bazı tasavvufi konulardan bahsedilecektir.

2. İslâmî İlimlerde Sahâbe

Sahâbe-i kirâm'ın, ümmete emsâl olmadaki kifâyeti, Kur'ân-ı Kerim'in ilk muhâtaplarından olup âyetlerinin hükümlerini anlama ve fiiliyata geçirmedeki hassasiyetlerinden gelmektedir. Tefsir, hadis, fıkıh, kelâm gibi zahirî ilimler, özlerini Asr-ı saâdet'ten almıştır.² Hz. Peygamber'den sonra, Kur'ân'ı tefsir etme görevini sürdüren³ sahâbenin beyânı, tefsir ilminin ilk kaynakları olarak görülmüş ve sahâbîler⁴ tefsir mekteplerinin⁵ ilk muallimleri arasında yer almışlardır. Sahâbîlerin, yalan ve uydurma bir rivâyetin, hadis olarak Hz. Peygamber'e atfedilmesine

¹ Mustafa Yıldırım, İlk Dönem Zâhidleri ve Zühd Anlayışları Sahâbe Dönemi, Hicri I. Ve II. Asır, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017), Said Kobak, *Sahâbenin Mal ve Servete Bakışı (Ebû Zerr el-Ğifârî Örneğinde)*, (Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.)

² Bkz. Hulusi Yavuz, "İslâm'da İlim ve Medeniyet Kaynağı ve Te'siri", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.7-10, İstanbul, (1995):16.

³ Bkz. Fatih Tiyek, "İlk Dönem Tefsir Faaliyetlerinin Bağlamsal Açısından Değerlendirilmesi", *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 23 (2014): 157.

⁴ Halis Albayrak, *Kur'an'ın Bütünlüğü Üzerine*, 8 bs. (İstanbul: Şule Yayınları, 2018), 155.

⁵ Bkz. Ahmet Nedim Serinsu, *Kur'an ve Bağlam*, 3 bs. (İstanbul: Şule Yayınları, 2018), 34.

Mekke Tefsir Okulu İbn Abbas; Medine Tefsir Okulu Übey b. Ka'b'; Irak Tefsir Okulu Abdullah b. Mesûd.

mahal vermemek, yanlış anlaşılmanın önünü kesmek amacıyla gösterdikleri hassasiyet⁶, tetkit ve tenkit⁷ hususunda gösterdikleri titizlikleri, hadîs usûlü ilminin özünü oluşturan nesil olarak görülmelerini sağlamıştır.⁸Rihle adı verilen yolculuklarla, hadîslerin korunmasında ve gelecek nesillere doğru bir şekilde aktarılmasında da belirleyici olmuşlardır. Fıkıh, nas merkezli ilke ve esâslar, sahâbe rivâyetleri ile gelişmiş, sistemleşerek günümüzdeki halini almıştır.⁹ Hz. Peygamber'den sonra fikhî konularda Hz. Ömer (ö.23/644), içtihatlarıyla İslâm hukukunda önemli değer olmuştur.¹⁰

Hadîslerden anlaşıldığı üzere, sahâbilerin kelâmî konularda Hz. Peygamber'e sordukları sorular ve husus ile ilgili konuşmaları¹¹, kelâm ilminin ilk temâyüllerinin tâyininde etken olmuştur.¹² Kelâm ilminin de kurucu nesli olarak görülen sahâbenin, efdâliyet ve dinî değerleri ile İslamî ilimlerin merkezinde yer aldıkları görülmektedir.

3. Tasavvufi Hayatın Kaynağı olarak Sahâbe

Hz. Peygamber ve sahâbenin yaşadığı dönem, Müslümanlar tarafından asırlardır en ideâl dönem olarak kabul edilmiştir. Asr-ı saâdet dönemi, tasavvufi hayatın ilk görünümü olan “zühd” hareketinin, ilerleyen dönemde “tasavvuf” adıyla anılmasının müsebbibi olarak görülmüştür.¹³ Dini hükümlerin bâtinî yönünü ele alan tasavvuf ilmi

⁶ Osman Yağmur, *Hâkim, En-Nisâbüri'nin Hadîs Usûlü Anlayışı* (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020), 18.

⁷ Hadîsleri rivâyet etmede gösterdikleri hassasiyetin yanı sıra müzâkere yoluyla ortaya çıkan hataları da tashih etmişlerdir. Bkz. *Osman Yağmur, Hâkim En-Nisâbüri'nin Hadîs Usûlü Anlayışı*, 19.

⁸ Bkz. Huriye Martı, *Hadîs Usul ve Hayat*, 4bs. (İstanbul: İnsan Yayınları, 2020), 68.

⁹ Bkz. Şevket Pekdemir, “Fakihlere Göre Rivâyetin Kapsamı ve İslâm Hukukuna Etkiler”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, C.18, S.1, (2008): 165.

¹⁰ Bkz. Murat Kaya, *Hz. Ömer'den 111 hayat ölçüsü*, (İstanbul: Erkam Yayınları, 2015), 23.

¹¹ Abdullah İbn Deylemî: “Übey b. Kâ'b'in yanına varmıştım. Kendisine: 'İçimde kaderle alakalı bazı şüpheler belirdi. Bana (bu mevzuda) bir şeyler anlatır mısın? Umulur ki Allâh bu sayede kalbimde oluşan şüpheyi giderir' dedim. Benim bu sözlerime karşılık Übey b. Kâ'b dedi ki: 'Eğer Allâh göklerinde ve yerlerinde bulunan halka, azab etseydi onlara zulmetmiş sayılmazdı. Eğer onlara rahmetle muamele etseydi bu (onlar için) amellerinin karşılığında daha hayırlı olurdu. Eğer sen Allâh yolunda Uhud dağı kadar altın harcasan, kadere imân etmedikçe, kaderde sana isabet eden şeyin sana mutlaka erişeceğini, kaderde sana isabet etmeyen şeyin de sana erişemeyeceğini bilmedikçe, Allâh bunu senden kabul etmez. Eğer bundan başka bir inanç üzerinde ölürsen cehenneme girersin' dedi. Onun yanından ayrıldıktan sonra Abdullah b. Mes'ûd'un yanına vardım. O da bana buna benzer sözler söyledi. Sonra Huzeyfe b. el-Yemân'ın yanına vardım. O da aynı şeyleri söyledi. Sonra Zeyd b. Sabit'e vardım. O da bana Peygamber'den (s.a.s) buna benzer sözler nakletti. “Ebû Davud, “Fi'l-Kader”, 4699.

¹² Bkz. Ekrem Demirli, *Şair Sûfiler*, 2 bs. (İstanbul: Süfi Yayınları, 2018), 216.

¹³ Bkz. Yıldırım, *İlk Dönem Zâhidleri ve Zühd Anlayışları (Sahâbe Dönemi, Hicri I. Ve II. Asır)*, 1.

“sahâbenin yaşam biçiminden”¹⁴ neşet etmiştir. Bu düşüncenin temelini, sahâbenin Kur’an ve Sünnet ile inşa olmuş, zühd takvâ, tefekkür, zikir, ihlâs, nefis-tezkiye, muhabbet, sabır, şükür, rızâ, fakr gibi değerlerle yoğrulmuş yaşantıları oluşturmaktadır. Tefsir, hadis, fıkıh, kelâm gibi zahirî ilimler de özlerini Asr-ı saâdet’ten almışlar¹⁵ ancak zahirî ilimlerde doğrudan yer bulmayan manevî ve ahlâkî boyut, tasavvuf ilminde temsiliyet bulmuştur.

Sahâbe, tasavvuf ilminde daha çok zühd yönleriyle incelenmiştir. “Dünyaya karşı aşırı arzu ve rağbetin zıttı” olan zühd¹⁶, tasavvuf makamlarından biri olarak görülmüştür.¹⁷ Zühd, genel olarak tasavvuf ilminin zübdesi olarak görülmüştür. Kaynağını Kur’ân ve hadîslerden alan zühd telakkisi, âlimler tarafından teşvik edilmiştir.¹⁸ Zühdün bir başka anlam açılımı “Âhîret rahatı için dünyâ hayatını terk, elden çıkarılan şeyin kalpten de çıkarılması”¹⁹ şeklindedir. Dünya hayatının geçici ve değersiz oluşu Kur’an-ı Kerim de birçok âyette²⁰ ifade edilmiş, sûfilerce, “Her şeyden kalbini boşaltarak (tebettül) bütün gönlünle ona yönel”²¹ âyetinde geçen tebettül kelimesi, zühd kavramını en iyi açıklayan ilâhî bir lafız olarak görülmüştür.²² “Eğlence, süslenme, övünme, mal ve çocuk sahibi olma” gibi hevâ ve heveslere kapılmamak zühdün gereğidir. Hz. Peygamber’in kendi tercihi olan zühd hayatı, ailesine ve çevresine sirâyet etmiştir. Hz. Peygamber, geçici olan her şeye, dünyevî hazlara iltifat etmemeyi, ibâdet ve kulluk şuûru ile yaşamayı bizzat tatbiki ile sahâbeye öğretmiştir. Sahâbe de Peygamber Efendimiz gibi zâhid olmaya rağbet ederek dünyadan yüz çevirmiştir. Bu nedenle sahâbenin hayatında, azla yetinerek infâka yönelmenin ve dünyevîlikten uzak yaşamın örneklerini çokça görmek mümkündür. Sahâbiler, helalinden servet temin etmek mümkünken, hesap verme kaygısından buna mesafeli durmuş, hatta bazıları mirasçısı oldukları helal malı, kalplerinin fesâda uğrayacağı

¹⁴ Abdürrezzak Tek, *Tarihî Süreçte Tasavvuf ve Tarikatlar*, (Bursa: Emin Yayınları, 2020), 76.

¹⁵ Bkz. Yavuz, “İslâm’da İlim ve Medeniyet Kaynağı ve Te’siri”, 6.

¹⁶ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, “Zühd”, 4/419.

¹⁷ Abdülkerim Kuşeyrî, *Tasavvuf İlimine Dair Kuşeyrî Risâlesi*, haz. Süleyman Uludağ, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014), 203.

¹⁸ Demirli, *Şair Sûfiler*, 298.

¹⁹ Seyyid Şerîf Cürçânî, *Ta’rifât*, (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2014), 120.

²⁰ Bakara, 2/86; Âl-i İmran 3/185; Nisâ, 4/77; Kehf, 18/46; Lokmân, 31/33; Naziât, 79/88.

²¹ Müzemmil, 73/8.

²² Bkz. Süleyman Ateş, *Sülemî ve Tasavvufî Tefsir*, (İstanbul: Sönmez Yayınları,1969), 6.

endişesiyle almamışlardır.²³ Hz. Peygamber'in, "Dünyâ'ya karşı en az meylî olan birini görmek isteyen, ona baksın"²⁴ buyurarak övgüde bulunduğu Ebû Zer (ö. 32/653), zühdün en önemli temsilcilerinden biri olarak anılmaktadır.²⁵ Zâhidâne yaşantı içerisinde ömrünü tamamlayan, üzerinde on iki yama bir gömlekle halka hutbe okuyan²⁶ Hz. Ömer, Şam ve çevresinde yayılan vebâ hastalığını yerinde teftiş etmek üzere oraya gittiğinde, zamanın valisi Ebû Ubeyde'yi (ö.18/639) ziyaret etmiş, evinde kılıç, semer, zırh ve birkaç parçadan başka eşya olmadığını görmüştür.²⁷ Teheccüd ehli olarak bilinen, ibâdet'e çok düşkün olan, Temîm ed-Darî (ö.40/661) "Yoksa kötülüğe gömülüp kalanlar"²⁸ âyetini okuyunca çok ağlayıp dua etmiş, bir gece teheccüde kalkamayıp uyuması sebebiyle, ceza olarak bir sene boyunca oruç tutmuştur.²⁹ Abdullah bin Ömer (ö.73/693), kibir endişesiyle, sade ve yumuşak olmayan kıyafetleri giyinmeyi tercih etmiştir.³⁰ Abdullah bin Revâha (ö.8/629), Mûte gazvesine çıkılacağı zaman, veda etmek için ailesinin yanına gittiğinde orada ağlamış, kendisine neden ağladığı sorulduğunda, âhiretteki âkbetine dair, cehennem üzerine kurulan sırat köprüsünü ve herkesin oradan geçecek olmasının kaygısını taşıdığını şu sözlerle ifade etmiştir: "Vallahi içimde hiçbir dünya sevgisi ve size karşı aşırı bir sevgi yoktur. Ancak ben Resulullah'tan şöyle dediğini duydum: "İçinizden oraya varmayacak kimse yoktur"³¹, biliyorum oraya varacağım, ancak oraya vardığımda orada ne olacağım".³² Abdullah b. Zübeyir (ö.73/692), çok oruç tutma, kırk sene boyunca aynı elbiseyi giyme gibi pek çok yönüyle zühdün ve Allah'a kul olmanın zirvesinde anılan bir sahâbî olmuştur.³³ Ebû Hüreyre'nin (ö.58/678) mal, servet edinme gibi dünyevî hiçbir meşguliyeti olmamıştır.

²³ Bkz. İmâm Gazâli, *İhyâu Ulûmi'd-dîn Tercümesi*, çev. Ahmet Serdaroglu, (İstanbul: Erkam Yayınları, 2019), 6/180.

²⁴ Ahmed b. Hanbel "Müsned", 147.

²⁵ Ahmed b. Hanbel, "Müsned", 2/215.

²⁶ Bkz. Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İshâhî, *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-asfiyâ*, terc. Hüseyin Yıldız-Hasan Yıldız ve Zekeriyâ Yıldız, (İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2015), 1/72-73. (Bundan sonraki dipnotlarda müellifin ismi İshâhî olarak kullanılacaktır); Ebû Nasr es-Serrâc, *el-Lüma'*, thk: Dr. Abdulhalim Mahmud, (Kahire: Darul-Kutubil-Hadisîyye, 1960), 173.

²⁷ Muhammed Abdür-raûf Münâvî, *el-Kevâkibü'd-dürriyye fî terâcimi's-sâdeti's sûfiyye*, (Beyrouth: Dar Al-Kotob Al-ilmiyah, 1248-2008), 1/157.

²⁸ Câsiye, 45/21.

²⁹ Bkz. Münâvî, *el-Kevâkibü'd-dürriyye*, 1/159.

³⁰ A.g.e., 1/181-182.

³¹ Meryem, 19/71.

³² Münâvî, *el-Kevâkibü'd-dürriyye*, 1/192.

³³ A.g.e., 1/190.

Bilakis o, şiddetli fakirliğe sabretmiş, yumuşak ve ipekli giyinmekten Allah rızası için kaçınmıştır.³⁴ Ölümü yaklaştığında ağlamış, sebebi sorulunca, âhret azığının azlığından ve yolculuğun zorluğundan³⁵ cevabını vermiştir.

Tasavvufî anlayış ve yaşamın nüvelerinin, ilk olarak onların hayatından zuhûr ettiği kabul edilen³⁶ Ashâb-ı Suffe'nin, tebettül ve dünyayı terk hali, sûfilere ilham kaynağı olmuş, hatta sûfî kavramının "suffe" kökünden geldiği ileri sürülmüştür. Bu iddia gramer açısından olmasa da anlam açısından doğru kabul edilir. Suffe ehlini rehber edinen sûfiler, onların yaşayış ve anlayışlarının mirasçılarıdır.³⁷ Bu sebeple Serrâc onları, "ehl-i Suffe'nin bakıyyesi" olarak niteler.³⁸ Bilindiği üzere Ashâb-ı Suffe, bünyesinde daha çok fakir ve kimsesizlerin bulunduğu, kazançlara sevinmeyen, kayıplara üzülmeyen, aza kanâat eden, fakr halini bir tercih haline getiren şerefli bir zümredir.³⁹ Zahîdane yaşayışlarının özünü, fakr hali teşkil eder. Bir tasavvuf kavramı olarak fakr, "Dünyadan yakayı kurtarmak, kalbi şikâyet etmekten kurtarmaktır"⁴⁰. "Hz. Peygamber'e ait yüce bir haslet" olan fakrı gerçekleştirmek, ilahî ikramlara muhatap olmak demektir⁴¹. Fakr ehli olan Ashâb-ı suffe de hiçbir neslin veya kişinin ulaşamayacağı mânevî makamlara ulaşmışlar, ilahî ikrâmlara nâil olmuşlardır.⁴² Tasavvuf makamlarının sıralamasında dördüncü sırada yer alan fakrı⁴³ "İlk sûfiler "yoksulluk" anlamına gelen fakr ile "Allah'a muhtaç olma" anlamına gelen fakrı birleştirerek bunu kendi meslekleri ve gayeleri haline getirmişlerdi".⁴⁴ "Onlara göre fakr (derişlik) Allah'a giden yol, fakir de (deriş) bu yolun yolcusudur".⁴⁵

³⁴ A.g.e., 1/154.

³⁵ A.g.e., 1/155.

³⁶ Bkz. Hasan Kâmil Yılmaz, *Tasavvufî Bakış*, (İstanbul: Erkam Yayınları 2011), 73, 75, 80.

³⁷ Bkz. Kelâbâzî, *Doğuş Devrinde Tasavvuf Ta'arruf*, çev. Süleyman Uludağ. 5bs. (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2016), 61.

³⁸ Ebû Nasr Serrâc, *el-Lüma'*, (İslam Tasavvufu), çev. Hasan Kâmil Yılmaz, (İstanbul: Erkam Yayınları, 2016), 26.

³⁹ Bkz. İsfahânî, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 1/395.

⁴⁰ İbn Acîbe, *Sûfilerin El Kitabı mi'racu't-teşevvûf ilâ hakâiki't-tasavvuf*, trc. Ahmet Murat Özel, İstanbul: Ketebe Yayınları, 2022), 40.

⁴¹ Ahmet Murat Özel, *İbn Atâullah el-İskenderî Hayatı Eserleri ve Görüşleri*, (İstanbul: İnsan Yayınları), 313.

⁴² İsfahânî, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 1/398. "İyiler zümresine yerleştirdiler, Naim bahçelerinde misafir edildiler ve tesnim özünden içirildiler".

⁴³ Serrâc, *el-Lüma'* (İslam Tasavvufu), 47.

⁴⁴ Süleyman Uludağ, "Fakr" *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 132.

⁴⁵ A.g.e., 132.

Tasavvuf tarihi içerisinde, kulun dünyaya bel bağlamamasını esas alan zühdî tavra karşılık meslek edinip, kesbin terk edilmemesini tavsiye edenler az değildir. Sahâbe içerisinde kara ve deniz ticareti yapan, hurma işlerinde çalışan⁴⁶, kısacası âhiretini kazanmak için dünyayı vasıta kılan kimseler de mevcuttur. El emeğiyle geçinmeyi tercih eden Selmân el-Farisî (ö.36/656)⁴⁷ gibi sahâbiler, az ile yetinerek en hayırlı kazanca talip olmuşlardır. Nitekim sahâbelerin zühd yaşantısını oluşturan, Allah'ın kaza ve hükmüne râzı olma, dünyanın hile ve tuzaklarından uzak durma vb. yaşantıları, tasavvufî hayat ve düşünceye kaynaklık etmiştir.

4. Tasavvuf Klasiklerinde Sahabe Tasavvuru

Tasavvufî anlayışa göre, Hz. Peygamber'in maneviyatı önce sahâbenin kalbine nüfûz etmiş, sonra nesilden nesile ehil olan velî kimselere intikâl etmeye devam etmektedir. Allah'a ulaşmanın en iyi yolunun muhabbet ile mümkün olduğunu söyleyen sûfiler, sahâbileri muhabbet erleri olarak tavsif ederek eserlerinde muhabbetin tasavvufî açılımlarını yapmışlardır. Sûfiler, Asr-ı saâdet'e duydukları özlemle, o dönemin maneviyatının, sahâbenin ahlâkî, zühdî hal ve anlayışlarının idrâk edilmesini ve yaşanmasını amaçlamışlardır. Sahâbilerden gelen nakilleri, kendi anlayış ve görüşlerini oluşturmada, merkezî konuma yerleştirmişlerdir. Tabakât müellifi sûfiler, özellikle meşhur zâhid sahâbilere yer veren eserleriyle, asıl manevi yaşantının sahâbenin yaşayışında olduğunu vurgulamışlar, tasavvufun kişi ve toplum yaşamındaki ehemmiyetini hatırlatmışlardır. Yine dinî hükümlerin zâhirinden çok ahlâkî ve tasavvufî yönlerini ele almışlardır.⁴⁸ Sahâbenin ilâhî emre ve sünnete dair tatbikatlarının, tasavvufun meşrûluğunu ve özünü ortaya koymada, mühim bir konumda olduklarını örneklerle göstermeye çalışmışlardır.

Makalemiz için faydalandığımız bazı klasik eserlerde, sahâbilerin müstakil başlık veya bölüm olarak nasıl yer bulduğunu ifade edersek;

A-Serrâc, *el-Lüma'* (ö. 378/988) eserinde dört halife, Ashâb-ı suffe ve bazı zühd yönüyle ön plana çıkan sahâbeye yer vermiştir.

B-Hargûşî (ö. 406/1015), *Tehzîbü'l-esrâr fi tabakati'l-ahyâr'da*, dört halifeyi müstakil bir başlık altında ele almıştır.

⁴⁶ İmâm Gazâlî, *İhyâ-u Ulûmî'd-dîn*, 3/180.

⁴⁷ Münâvî, *el-Kevâkibü'd-dürriyye*, 1/177.

⁴⁸ Bkz. Süleyman Uludağ, *İnsan ve Tasavvuf*, (İstanbul: Mavi Yayıncılık, 2001), 8.

C-Ebû Nuaym İsfahânî (ö. 430/1038), *Hilyetü'l-evliyâ* adlı eserinde, sırasıyla dört halife, ehl-i Suffe, ehl-i beyt, hanım sahâbiler yer alır. Sahâbenin ileri gelenlerinden, ibâdet ve zikirle meşhur olmuş önderlerden bahsettiğini ifade etmektedir.

D-Hücvîrî (ö. 465/1072), *Keşfu'l-mahcûb* adlı eserinin tabâkat kısmında dört halife, Hz. Hasan (ö.49/669), Hz. Hüseyin (ö.61/680) ve ehl-i Suffe'ye yer vermiştir.

E-Gazzâlî (ö. 505/1111), *İhyâ-u ulûmî'd-dîn* adlı eserinde, ölüm ve sonrasını andığı bölümde, dört halifenin irtihâllerinden bahseder. Sahâbenin faziletlerini, ayrı bir bölüm dâhilinde ele alır.

F-İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201) ise *Sıfatü's-safve* adlı eserinde Hz. Peygamber'den sonra Aşere-i mübeşşire'ye yer verir. Devamında sahâbeyi beş tabakaya ayırdıktan sonra, hanım sahâbilerden de bahseder. Birinci tabakada Bedir'e katılan ensar, müttetikleri ve dostlarından İslâm'a girenler, ikinci tabakada Bedir'e katılmayan ve erken Müslüman olan muhacir ve ensarlar, üçüncü tabakada muhacir ve ensardan hendek ve sonrasına katılanlar, dördüncü tabakada Mekke'nin fethinde ve ondan sonra Müslüman olanlar, beşinci tabakada Resûlullah vefat ettiği zaman genç olanlar yer alır.

G-İbnü'l Arabî'nin (ö. 871/1467), *el-Fütûhâtü'l Mekkîyye* adlı eserinde, Hz. Selmân-ı Farîsî'ye ayrı bir başlık açtığı görülmektedir.

H-Mevlânâ (ö. 672/1273), *Mesnevî* adlı eserinde dört halifeden ve Bilâl Habeşî'nin de (ö.20/641) içinde bulunduğu az sayıda sahâbeden bahsetmektedir. Özellikle Hz. Ali'nin (ö.40/661) bahsi daha çok geçmektedir.

I-Münâvî (ö. 871/1467), *el-Kevâkibü'd-dürriyye fi terâcimi's-sâdeti's sûfiyye* adlı eserinde, sırasıyla dört halife ve zâhid sahâbeye vermiştir.

İ-İmâm-ı Rabbânî (ö. 1034/1624), *Mektûbat* adlı eserinde yer alan 251, 328, 349. mektuplarda dört halifeden bahsetmektedir. Ve yer yer sahâbenin faziletlerine değinmektedir.

J-Kuşeyri'nin (ö. 465/1072) *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, el-Mekkî'nin (ö. 386/996) *Kûtu'l-kulûb*, adlı eserlerinde sahâbe hakkında müstakil bir başlık veya bölüm bulunmamaktadır.

Sûfiler eserlerinde sahâbeyi saygı ve duâyıyla yadederek⁴⁹, sahâbe-i kirâm veya ashâb-ı kirâm şeklinde hürmetle bahsederek güzel vasıflarla anarlar.⁵⁰ Onlar, Resûllullah'a olduğu kadar, Ehl-i beyt'e ve sahâbeye selam göndermeyi ihmal etmezler. Sûfiler, dört halifeyi, ehl-i beyti ve tüm ashâbı kendilerinin imâmı ve muallimleri olarak ittihaz etmişlerdir. Nebvî sünnetin gerçek vârislerine muhabbet duymayı ve yolundan ayrılmamayı, ehl-i sünnet olmanın şartlarından saymışlardır.⁵¹

Sûfilere göre sahâbiler, sûfilerin kılavuzları, dini yaşama ve uygulama da önderleridir.⁵² Hayra anahtar, şerre kilit⁵³, takvâ sâhibi⁵⁴, peygamberin nuruyla tenevvür eden, basîretli, akıllı⁵⁵, mübârek⁵⁶, temiz ahlâklı, cömert⁵⁷, halkın önderleri⁵⁸, kendilerine hürmet edilen, rehber⁵⁹, kılavuzlukta, karanlıkları aydınlığa çeviren⁶⁰ yıldızlar gibidirler.⁶¹ Hz. Peygamber'in, hayatının ve ahlâkının yolundan giden⁶² dinî emirleri yerleştirmekte, ona yâverlik eden⁶³, İslâm dâvâsının muhâfızları⁶⁴, bâtılın kaynağını kurutan, hidâyete eren⁶⁵, sâf⁶⁶, her açıdan pâk⁶⁷, bûhtan ve hâinlikten uzak⁶⁸, Rablerinin hükümlerine boyun eğen⁶⁹ Allah'ın rızâsına

⁴⁹ İsimlerini anarken "Radiyallâhü Anh" ifâdesini kullanırlar.

⁵⁰ İmâm Gazâlî, *İhyâu Ulûmi'd-dîn*; Mevlâna, *Mesnevi*; Hücûvîrî, *Keşfu'l-mahcûb*; Münâvî, *el-Kevâkibü'd-dürriyye*.

⁵¹ Bkz. İmâm-ı Rabbânî, *Mektûbât-ı Rabbânî*, çev. Abdülkadir Akçipek, (İstanbul: Çelik Yayınevi, 1977), 1-241, 2/1030-1033.

⁵² Bkz. Hücûvîrî, *Hakikat Bilgisi Keşfu'l Mahcûb*, çev. Süleyman Uludağ, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2016), 131.

⁵³ İmâm Gazâlî, *İhyâu Ulûmi'd-dîn*, 1/527.

⁵⁴ A.g.e., 2/119.

⁵⁵ A.g.e., 2/189.

⁵⁶ A.g.e., 2/ 393, 5/225, 8/256.

⁵⁷ A.g.e., 2/513.

⁵⁸ A.g.e., 2/225, 7/149.

⁵⁹ A.g.e., 4/107, 7/149.

⁶⁰ A.g.e., 5/139.

⁶¹ A.g.e., 8/33.

⁶² A.g.e., 4/107.

⁶³ A.g.e., 6/12, 3/173.

⁶⁴ A.g.e., 4/225.

⁶⁵ A.g.e., 7/599.

⁶⁶ A.g.e., 4/313.

⁶⁷ A.g.e., 4/441, 5/139, 7/ 175.

⁶⁸ A.g.e., 6/195.

⁶⁹ A.g.e., 6/85.

erişen⁷⁰, Allah'a dost olan seçilmiş⁷¹ ve dünyânın süsüne, şeytanın hilelerine aldanmayan⁷² kimselerdir.

Sûfiler, Resûlullah'ı sevmekle ve sahâbeyi sevmek arasında ayrılmaz bir bağ olduğu görüşündedirler.⁷³ Onlara göre sahâbilerin az infâk ile elde ettikleri derecelere dâhi ulaşamaz.⁷⁴ Sûfilerin, Hak katında övülmüş şahsiyetler olan sahâbe hakkındaki bakış açıları nettir. Onlara göre, sahâbenin hata ve kusurları araştırılmaz. Sahâbiler, fazîletleriyle, saygı ve ihtirâma layıktırlar. Onları hayırla yad etmek, onlara karşı sûizan beslememek, haklarında olumsuz konuşmamak gerekir. Çünkü nübüvvetin nurundan nasıpdar olmaları, onların yanlıştan korunmalarına ve istikâmet üzere yaşam sürmelerine vesile olmuştur.⁷⁵ Sûfiler, Kur'ân'ı ve hükümlerini bize nakleden sahâbe-i kirâma karşı, yapılan saygısızlığın aslında Kur'ân ve hükümlerine karşı yapılan saygısızlık anlamına geldiğini⁷⁶ ve sahâbenin arasında çıkan ihtilâflar hakkında da tartışmalara girilmemesi gerektiğini ifâde ederler.⁷⁷ Sahâbenin kimi fazîlet, kimi ilim yönünden diğerlerinden üstündür ve onlara hürmetle tâzim edilmesi gerekmektedir.⁷⁸ Hz. Peygamber'in "Kader konusunda olduğu gibi, ashâbdan da bahsedilince de sükût edilmesi"⁷⁹ isteği, Müslümanlarca önemli bir kabul olmalıdır. Kur'ân-ı Kerim'de olduğu gibi, Resûlullah da sahâbeyi övmüş, ancak bu övgüler onları gurura sevketmemiştir. Çünkü onlar da kibir ve ucûb'tan eser yoktur.⁸⁰ Bu övgülerle kibre ve yahut tembelliğe düşmeyecek kadar, âli şahsiyetlerdir. Cennetle müjdelenmiş olmaları dahî mevcut hâllerinde hiçbir değişiklik meydana getirmemiştir.

Tasavvuf klasiklerinde, sahâbenin izlerini takip edenlerin selâmete ereceğini, tersi istikâmette yol alanların ise ziyânda olacağı mesajını veren sûfi müellifler, dini yaşantının hafife alınıp, sapmaların görüldüğü

⁷⁰ A.g.e., 5/459.

⁷¹ A.g.e., 6/339.

⁷² A.g.e., 6/451.

⁷³ İmâm-ı Rabbânî, *Mektûbat-ı Rabbânî*, 2/1177.

⁷⁴ Bkz. A.g.e., 1/464.

⁷⁵ A.g.e., 1/329.

⁷⁶ A.g.e., 1/184.

⁷⁷ Bkz. A.g.e., 1/231.

⁷⁸ Ebû Tâlib El -Mekkî, *Kütü'l-Kulûb (Kalplerin Aızığı)*, çev. Yakup Çiçek-Dilaver Selvi 8bs. (İstanbul: Semerkand Yayınları, 2016),3/525.

⁷⁹ İmâm Gazâlî, *İhyâu Ulûmi'd-dîn*, 1/204. Bkz. Tirmizî, "Menâkıb", 58/3862.

⁸⁰ Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî, *İhyâ-u ulûmi'd-dîn*, 1bs. (Suudi Arabistan: Darû'l Minhac, 2011), 5/569.

zamanda, onların şeriat ve takvâ ile bezenmiş yoluna olan özlemlerini dile getirmişlerdir.⁸¹

Sûfilerin Ashab-ı Kiram'la kurmak istedikleri bağ, tasavvuf kültüründe birçok kavram ve sembolik anlatımlarda yer bulmuştur. Silsile kavramı da sahâbe ile kurulan bu bağlardan biridir. Tarikat silsilelerinin, genellikle Hz. Hasan veya Hz. Hüseyin aracılığı ile Hz. Peygamber'e ulaştığı görülmektedir. Hz. Peygamber'in (s.a.v), Hz. Hasan veya Hz. Hüseyin soyundan gelenler, İslâm toplumunda özel bir konumda yer almış, onlara gösterilen tâzim, dini bir vazife, Hz. Peygamber'e tâbi olmanın bir gereği olarak görülmüştür.⁸² Hz. Peygamber'in nesebinden gelme izzet ve itibarını taşıyan tarikat önderlerinin yaşadıkları dönemin coğrafyasında, dinamikleriyle topluma önemli tesirleri olmuştur.⁸³

Hz. Peygamber (s.a.v), en çok sevap kazandıracak amelin "Allah'ı zikretmek" olduğunu⁸⁴, zikir meclislerinin de dünyadaki cennet bahçeleri olduğunu buyurarak, sahâbeye bu meclislerden istifade etmeleri gerektiği tenbihâtında bulunmuştur.⁸⁵ Sahâbenin, Hz. Peygamber'in tavsiyesi olan zikirleri çekmek amacıyla, iplere düğüm atarak ya da hurma çekirdeklerinden tespih yaptıklarına dair rivâyetlerde bulunmaktadır.⁸⁶ Toplu zikirlerde yaptıkları bilinen⁸⁷ sahâbeden, günlük virdi, on iki bin olanların olduğu söylenmektedir.⁸⁸ Sahâbe döneminden itibaren Müslümanlar, ferdi ve toplu olarak farklı zikir uygulamaları yapagelmiştir. Bu durum tasavvufî tarikatlarda icra edilen zikirlerle de yansımıştır.⁸⁹ İlk zikir telkini, Resûlullah tarafından dört halîfeye verilmiş, tarikatlar kendi meşreplerine uygun olanı esas almışlardır.⁹⁰ "Tarikatlerde, hafi zikir,

⁸¹ Mevlânâ, *Mesnevi*, çev. Adnan Karaismailoğlu, 3 bs. (Ankara: Akçağ Yayınları, 2007), 6/786; Bkz. el-Mekkî, *Kütü'l-Kulûb (Kalplerin Azığı)*, 2/370.

⁸² Ümit Güler, "Osmanlı Sosyal Hayatında Seyyidler: 18. ve 19. yy. Diyarbekir Örneği", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.30, S. 1 (2021):190.

⁸³ Bkz. Mustafa S. Küçükaşçı, "Tarihi Süreçte Seyyid ve Şerif Kavramlarının Kullanımı", *Osmanlı Araştırmaları*, nşr. Halil İncancık-İsmail Erünsal vd., (İstanbul: İsam Yayınları, 2019) 127.

⁸⁴ Tirmizî, "Daavât", 6.

⁸⁵ Tirmizî, "Daavât", 113. Ahmed b. Hanbel, "Müsned", 3/150.

⁸⁶ İsfahâni, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 1/ 468. Tirmizî, "Daavat", 114.

⁸⁷ Ahmed B. Hanbel, "Müsned", 4/124.

⁸⁸ Şehâbeddin Sühreverdî, *Avârifü'l Maârif Tasavvufun Esasları*, haz. H. Kâmil Yılmaz-İrfan Gündüz, (İstanbul: İber Yayınları, 2022), 3/747.

⁸⁹ Hatice Çubukçu, "Sayı Sembolizminin Tasavvuftaki Zikir Sayılarına Etkisi" *Akademik Bakış Dergisi*, S. 60 (2017): 9.

⁹⁰ Mehmet Şirin Ayış, "*Tasavvuf Yolcularının El Kitabı* (İstanbul: Ravza Yayınları, 2018), 42. Genel kabul gören zikir telkin usûlleri şunlardır:

genellikle Hz. Ebû Bekir kanalıyla gelen Sıddikî meşreplerin; celi/cehrî zikir de Hz. Ali kanalıyla gelen Hayderî meşreplerin yöntemi olmuştur”.⁹¹

Resûlullah'ın yüce ahlâkıyla bezenmiş olan sahâbenin muhabbeti, teslimiyet, sadakât ve özveri içermekteydi. Hz. Peygamber'le olan ruhânî birlikteliğini zirve seviyede yaşayan Ebû Bekir, malını, canını, her şeyini ilahî muhabbet uğruna fedâ etmekten çekinmemiştir. Hz. Peygamber'in, Hz. Ebû Bekir'e, “Ailen ve çocukların için evde ne bıraktın?” sorusunu sorması üzerine, onun, Allah ve Resûlü'nün muhabbetini bıraktım”⁹² demesi, muhabbetle dolu gönül âleminin yansımasıdır. O'nun muhabbetinden en fazla payı alan sahâbî oluşuna da delil niteliğindedir. Bir sahâbinin, Resûlullah'a, kıyamet ne zamandır? suâli üzerine, Hz. Peygamber onun sorusuna soruyla cevap vermiş, kıyamete ne hazırladın? buyurmuştur. Hiçbir hazırlığın olmadığını, ancak Allah'ı ve Resûlünü sevdiğini söylemesine karşılık olarak, “O halde sen âhirette sevdiğinizle beraber olacaksınız.”⁹³ demiştir. Bu sözler, sahâbeyi çok sevindirmiş, verilen bu müjde sonraki nesillere ümit aşıl原因an, değerli bir hazîne hükmünde görülmüştür. Sahâbenin, Allah'a ve Resûlü'ne olan sevgisi, sûfîlerin tüm amellerindeki ana esâsı teşkil etmiş, muhabbet kavramı tasavvufî düşüncenin merkezinde yer almıştır.

Sûfîler, “Mü'min, ülfet eder, ülfet etmeyen ve ülfet edilmeyen kimselerde hayır yoktur”⁹⁴ hadîsini, rehber edinmişler, Hz. Peygamber'in sohbetinde yer alan sahâbîlerin, elde ettikleri rûhânî hazları yaşayabilme niyetiyle, kendi yaşamları boyunca sohbet halkalarında yer almışlardır. Hz. Mevlânâ da sûfî olmanın yolunun sohbetten, gönül birliğinden geçtiğini ifâde etmektedir.⁹⁵ Allah Resûlü'nün sohbetlerinin sahâbeye sirâyet etmesi ve

a. Sıddikiyye: Rasûlullah'ın, Mekke'den Medîne'ye hicret ederken, Sevr mağarasında, oturur vaziyette iken (murabba) Hz. Ebû Bekir'in kulağına üç kez telkin ettiği zikirdir. Hafî zikir bu şekilde neşet etmiştir.

b. Kübreviyye: Hz. Peygamber'in, Hz. Ömer'e Müslüman olduğu sırada tevhid kelimesini cehrî olarak telkin ettiği zikirdir. Hz. Ömer o anda oturduğundan (murabba), Kübrevîler de oturarak zikrederler.

c. Nurbahşîyye: Hz. Peygamber'in, Hz. Osmân'a telkin ettiği zikir çeşidi, sessiz kalbî zikirdir.

d. Cehriyye: Rasûlullah'ın Hz. Ali'yi oturtup, tevhid cümlesini üç defa söylemiş, Hz. Ali'ye gözlerini kapalı vaziyette iken üç defa tekrar ettirmiştir. Bu şekil zikrin adı cehrî zikirdir.

⁹¹ Hasan Kâmil Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatler*, 31 bs. (Ensar Yayınları: İstanbul, 2020), 186.

⁹² Ebû Dâvûd, “Zekât”, 40.

⁹³ Müslim, “Birr”, 163.

⁹⁴ Ahmed b. Hanbel, “Müsned”, 2/400.

⁹⁵ Mevlânâ, *Mesnevi*, 1/76. “Öyleyse yakınlık dili bizâtihi başkadır, gönüldaşlık, dildaşlıktan iyidir.”

onları bu yolla eğitmesinden yola çıkılarak, sohbet irşâd yöntemi olarak da kullanılmıştır. Sûfiler nezdinde sohbet, tasavvuf yolunun ve Nebevî terbiyenin en önemli araçlarından biri kabul edilmiştir. Resûlullah'ın sahâbe ile olan sohbetlerinin devamı olarak görülen bu meclislerin, edep ve adâbına dair eserlerde yazılmıştır.⁹⁶ Ashâbın seyahatle irşâd metodu da, önemli bir ideâl olarak görülmüş ve bu metodun sürekliliği sağlanmıştır.⁹⁷ Bunun yanı sıra tekkelerde, tarihimizde Ashâb-ı suffe'nin ruhunu ve ilkelerini yaşatan müesseseler olarak kabul görmüştür.⁹⁸ Tekkeler, Mevlânâ, Aziz Mahmut Hüdâyî (ö.1038/1628), Merkez Efendi, (ö. 959/1552), Hacı Bayram-ı Velî(ö. (ö. 833/1430), Eşrefoğlu Rûmî (ö. 874/1469-70) gibi, İslâm târih ve medeniyetine iz bırakan birçok sûfinin, yetiştiği merkezler olarak da bilinmektedir.⁹⁹

Sûfide bulunması gereken ahlâkî vasıflar, tasavvuf ilminde fütüvvet kavramı ile ifade edilmiş, sahâbe, fütüvvet kavramının kaynağı olarak da kabul edilmiştir. Sülemî (ö. 412/1021), fütüvvetin gereklerini sayarken sahâbeden misâller vermektedir.¹⁰⁰ Fütüvvet vasfı, Hz. Ali'ye Resûlullah'tan sirâyet etmiştir.¹⁰¹ Ahlâkî ile sûfilere emsâl gösterilen Hz. Ali, cesareti, kahramanlığı, fedâkârlık ve vefâkârlığı ile ön plandadır. Genel görüşe göre, Hz. Ali'nin şahsiyetini ve ahlâkî vasıflarını temsil eden bir olgu olarak karşımıza çıkan¹⁰² fütüvvet anlayışı hakkında, birçok sûfi yorumlarda bulunmuş, bu yorumlarına âyetlerden deliller getirmişlerdir.¹⁰³ Fütüvvet hareketi zamanla seyfi ve kavli olmak üzere iki kola ayrılmış, “kavli kol” Hz. Ebû Bekir'e “seyfi kol” Hz. Ali'ye bağlanmıştır.¹⁰⁴

⁹⁶ Gazzâlî, Abdülkâdir Geylânî, Necmettin-i Kübrâ, vd.

⁹⁷ Bkz. Muharrem Çakmak, “Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodolojik Bir Yaklaşım -Seyahate Dayalı Tasavvufî İrşad Metodu”, *Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, C.9, S.4 (2009), 140.

⁹⁸ Bkz. Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatler*, 112.

⁹⁹ Bkz. Hamdi Tekeli, *Tasavvuf Kültürüne Giriş*, (İstanbul: Uludağ yayınları, 2011),148, 149.

¹⁰⁰ Bkz. Muhammed b. Hüseyin Sülemî, *Tasavvufta Fütüvvet*, çev. Süleyman Ateş, (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1977), 26, 27, 28, 29, 31.

¹⁰¹ İlyas Kayaokay, “Lâ Fetâ İllâ Ali”: Manzum Cenk-Nâmelerde Hz. Ali'nin Fütüvvet Ahlâkı, *Mecmau Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 14, (2022) 69.

¹⁰² Sezai Küçük, “Abdullah Ensar El-Herevî'nin Tasavvufî Fütüvvet Risâlesi: “Kitabu'l-Fütüvve”, *Sakarya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.1 (2000):139.

¹⁰³ Bkz. A.g.e., 146-161; Enbiyâ, 60, Kehf, 13.

¹⁰⁴ Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatler*, 312.

5. Sâhabe Hayatının Tasavvufî Hayata Yansıyan Yönleri

Klasik eserlerde, tasavvufî hayatın ilk basamağının, Hz. Peygamber ve sahâbe dönemi olduğu ifade edilmiş, günümüzdeki tasavvufî prensip ve kavramların birçoğunun Asr-ı saâdette var olduğuna işaret edilmiştir. Sûfî müellifler, sahâbenin söz ve davranışlarına binâen verdikleri örneklerle kurtuluşun, onların yoluna sarılmakla mümkün olacağını savunmuşlardır. Onların, tasavvuf ilmine konu olan zühd esâslı vasıflarını¹⁰⁵ bela gelecek korkusu taşıyan, sıkıntı halinde yeis'e düşen, şükürden gâfil, servet peşinde koşan, îmân zafiyeti gösteren zamâne insanının hâlleriyle kıyas yapmaktadırlar. Helal hassasiyeti göstermeden kazanç elde edenlere, kendi îmânını sahâbe gibi kuvvetli zannedenlere, sitem etmektedirler.¹⁰⁶ Böylelikle kendi iç ve dış dünyamızı gözden geçirip, mukayese yapmamızı, âhret gerçeğini unutmamamızı, âkıbetimizi düşünmemizi sağlamaktadırlar.¹⁰⁷

Genel olarak sahâbenin telakkî ve eğilimleri, dünyeviliğe karşı mesafeli durmak, zühd ve takvâ hâlini tercih etmek yönünde olmuştur. Dünya hayatını, ahret mutluluğunu elde etmede bir geçiş yurdu olarak görmüşler, her an bu minval üzere yaşamaya gayret göstermişlerdir. Bazı sahabiler bu konuda daha ön plana çıkmıştır. Sûfiler de onların zâhidane hayatlarını örnek almış, insanlara örnek göstermişlerdir. Sahâbilerin halleriyle hallenebilme yönündeki tavsiyelerini efdâliyet bakımından ilk olarak Hz. Ebû Bekir (ö.13/634) üzerinden başlatmışlardır¹⁰⁸. Her devrin Müslümanlarına ışık tutan örnek bir şahsiyet olarak tâzim ettikleri,¹⁰⁹ Hz. Ebû Bekir'in makam, mertebe ve fazilet yönünden diğer sahâbilerden üstünlüğüne dikkat çekmişlerdir. Bu da Hz. Ebû Bekir'in sahâbe içerisinde, sûfilerin öncüsü olarak kabul edildiğine dair bir delil teşkil eder. Sûfiler, cömertlik, zühd, îsar ve vera' gibi üstün vasıfları sebebiyle Hz. Ebû Bekir'e tâbi olmuşlar, fütüvvet ruhunu O'ndan almışlardır.¹¹⁰ Hz. Ebû Bekir'in,

¹⁰⁵ Bkz. İmâm Gazâlî, *İhyâu Ulûmu'd-dîn*, 6/177-182.

¹⁰⁶ Bkz. A.g.e.,6/180.

¹⁰⁷ Bkz. A.g.e., 6/177-182; Bkz. el-Mekki, *Kütü'l-kulûb (Kalplerin Azığı)*, 2/370, 4/637,641, 643, 645.

¹⁰⁸ İsfahânî, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 1/52; Münâvî, *el-Kevâkibü'd-dürriyye*, 1/110, vd.

¹⁰⁹ İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-asfiyâ (ar.)* 1/28.

¹¹⁰ Bkz. Kadir Özköse, "Tasavvuf Kaynaklarında Hz. Ebû Bekir", ed. Ali Aksu, *Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, (2019): 246.

harâma düşme endişesiyle helâli ve mübahı terketmesi¹¹¹ sebebiyle dini uygulamada, azîmetle hareket etmenin mihveri olarak görülmüştür. Bununla birlikte Hz. Ebubekr'in "Sıddîkiyet" mertebesinde olması, sahabenin en faziletlisi olarak görülmesinin sebebi olarak da marifetullahı kuşanmış olması zikredilmiştir.¹¹² Üstünlüğünün Resûlullah'ın kalbine akıttığı sırdan dolayı olduğunu söyleyen sûfiler, bu sırrı mârifetinin büyüklüğü ile ilişkilendirmişlerdir.¹¹³ Sûfilere göre, "Gördüğü her şeyden önce Allah'ı gören müşâhade ehlidir".¹¹⁴ Marifetinin büyüklüğü, Resûlullah'a olan derin bağlılığı, muhabbeti, cömertliği ve takvâsının yanı sıra, sahv, temkin, vera', fütüvvet, melâmet yönü ile ön plana çıkan Hz. Ebû Bekir, yüksek ahlâkı ile ona benzemek isteyenlere ve ahlâkını olgunlaştırma hedefinde olan sûfilere, nümüne-i imtisâl olarak sunulmuştur.

Sûfilere göre, Hz. Peygamber'in davranışlarıyla aynileşen¹¹⁵ Hz. Ömer ise, İslâmî esâslara tam riâyeti ile kul olmanın sorumluluğunun büyük hakikatini hiç unutmayan bir sahâbidir. Klasik eserlerde onun, Allah'a karşı mesûliyetlerini hakkıyla yerine getirebilme endişesi, mahşer günü vereceği hesabın muhâsebe hali içinde oluşu¹¹⁶, bu sorumluluk bilinci ile gece ibâdetine düşkünlüğünü, ağlayarak¹¹⁷ istiğfar ederek, Rabbine yönelişini¹¹⁸, namazın onun dünyâda kalma sebeplerinden ilki olması, dâimî namaz halinde oluşu anlatılmaktadır.¹¹⁹ O, inananlara güç veren, müşriklere de had çeken cesâret ve korkusuzluğuyla daima Hakkı savunan adaletiyle, peygambere olan sevgi ve bağlılığıyla, insanlara karşı merhametiyle, tevhid ve tebliğ odaklı halîfeliği ile kendi dönemine ve sonraki nesillere rehberlik eden bir sahâbidir. "Her şeyle beraber Allah'ı

¹¹¹ Ebû'l-Kasım Zeynülsîlâm Abdülkerîm b. Hevâzin b. Abdilmelik el-Kuşeyri, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, thk: Dr. Abdülhalim Mahmud, (Kahire: Daru's-Şa'b, 1989), 214.

¹¹² Serrâc, *el-Lüma' İslâm Tasavvufu*, 131.

¹¹³ Serrâc, *el-Lüma' İslâm Tasavvufu*, 143; Ebû Sa'd Abdülmelik b. Muhammed Hargüşî, *Tehzîbü'l-Esrâr fi Tabakati'l-Ahyâr*, (Beyrut: Dar Al-Kotob Al-İlmiyah, 2016), 201; İmâm Gazâlî, *Ihyâu Ulûmi'd-dîn*, 1/189; Kelâbâzî, *Kitabü't-ta'arruf li-Mezhebi Ehli't-Tasavvuf (ar.)*, 50-51.

¹¹⁴ İbnü'l-Arâbî, *el-Fütühâtü'l-Mekkiyye*, thk: Ahmed Şemseddin, (Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, tsz), 2/336; İbn Arâbî, *Fütühât-ı Mekkiyye*, 9/290, 5/50.

¹¹⁵ Bkz İsfahânî, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 1/63.

¹¹⁶ Münâvî, *el-Kevâkibü'd-dürriyye*, 1/119.

¹¹⁷ Münâvî, *el-Kevâkibü'd-dürriyye*, 1/119; İsfahânî, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 1/74.

¹¹⁸ A.g.e., 1/118, 120; A.g.e., 74.

¹¹⁹ Bkz. Münâvî, *el-Kevâkibü'd-dürriyye*, 1/119.

gören¹²⁰ muhabbet ve mârifet ehli'dir.¹²¹ Hz. Ömer'in hal ve davranışları, zühd, takvâ, tevâzu, sabır, tevekkül ve şükür gibi hasletlerin, O'nda en mükemmel bir şekilde tecelli ettiğini göstermektedir. Havf, recâ, vera' kavramları onun üzerinde görünür bir kisve halindedir.

Hz. Osmân (ö.35/656), tasavvuf ilminde zâhidliği, edebi ile güzel ahlâk'ın simgesidir. O'nun en çok, korku ve ümit arasındaki hâs kulluğuna, Allah'ın kelâmını okumaya doymayan, gecesini gündüzünü ibâdet ile ihyâ eden hallerine değinilmektedir. Hz. Osmân, zenginliğe rağmen zühd ve takvâ içinde yaşanabileceğini gösteren teheccüt ehli, Kur'an aşığı, istikâmet ve sebât ehlidir.¹²² Muhâsara altındaki teslimiyeti, Nemrud'un, İbrahim'i (a.s) ateşe atacağı zamanki olay ile eşleştirilmiş, Hz. Osmân'ın İbrahimî makamda olduğu ifade edilmiştir.¹²³ Muhâsara altında öldürüleceğini bile Müslümanları korumak için savaşı emretmemesi, kendisini kurtarmaya gelecek olanları da reddetmesi,¹²⁴ Hak ve hakikate olan sadâkat ve hilminin yüksekliğindedir.

Hz. Ali, sûfiler nezdinde ilim, zühd, takvâ, ihlâs, kahramanlık ve şecâat gibi yüksek ahlâkî vasıfları ile anılmaktadır. Sûfiler, Hz. Ali'nin Kur'an, hadis ve özellikle fıkıh alanında olduğu gibi, tasavvuf alanında da otorite olduğu kanaatinde dirler.¹²⁵ Sûfilere göre tasavvuf, gerçekte Hz. Peygamber'den Hz. Ali'ye intikâl eden bâtın ilmidir".¹²⁶ Sûfî müelliflerin, Hz. Ali'nin sahip olduğu ilminin yanısıra hicret gecesindeki teslimiyeti, Resûlullah'a olan akrabalığı, muahât hadîsesinde, Hz. Peygamber'in onu kendine kardeş seçmesi gibi husûsiyetleri ele aldıkları görülmektedir.

Muhammedî makamın imâmılarından¹²⁷ olan Hz. Hasan'ın Hz. Ali gibi, Resûlullah'tan gelen bazı sıralara, bâtın ilmine sahip olduğuna işaret edilerek¹²⁸ makamının ve mârifet bilgisinin yüceliğine¹²⁹, görünüş ve

¹²⁰ İbn Arabî, *Fütühât-ı Mekkiyye*, 13/205.

¹²¹ Bkz. Münâvî, *el-Kevâkibü'd-dürriyye*, 1/123.

¹²² Hargüşî, *Tehzibü'l-Esrâr fi Tabakati'l-Ahyâr*, 203.

¹²³ Bkz. Hücvîrî, *Hakikat Bilgisi Keşfu'l Mahcûb*, 135.

¹²⁴ Bkz. Serrâc, *el-Lüma'*, 148; Bkz. Hargüşî, *Tehzibü'l-esrâr*, 203.

¹²⁵ Veyssel Akkaya, "Tasavvuf Klasiklerinde Hz. Ali'nin Şahsiyeti", *Usul Dergisi*, C.32, S.32 (2019): 69.

¹²⁶ Ahmet Yıldırım, "Tasavvufî Düşüncede Hz. Ali ve Bu Düşünce İçerisinde Hz. Ali'ye Nispet Edilen Rivâyetler", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlähiyat Fakültesi Dergisi*, S.22, (2019): 42.

¹²⁷ İbn Arabî, *Fütühât-ı Mekkiyye*, 10/13.

¹²⁸ Bkz. Hücvîrî, *Hakikat Bilgisi Keşfu'l Mahcûb*, 137.

¹²⁹ Bkz. Ebü'l-Hasen Ali b. Osmân b. Ebî Ali el-Cüllâbî el-Hücvîrî, *Keşfü'l-mahcub*, tr: Mahmud Ahmed Ebu'l-Azaim, (Kahire: Mektebetü's Sikafeti'd-Diniyye, 2008), 97.

ahlâkî açıdan Resûlullah'a benzerliğine¹³⁰, tevâzu ve cömertliğine¹³¹ değinilmektedir. Ona duyulan muhabbet, Resullullah'a muhabbet olarak değerlendirilmiştir.¹³²

Hız. Hüseyin ise şâhid olmanın bedeli sayılan şehitliği ile İslâm sancağını gelecek nesillere taşıma gayretinde olup, bu uğurda kendini fedâ etmekten çekinmeyen sûfilerin nişânesi olarak görülmüştür. Muhakkık velilerden sayılan Hız. Hüseyin¹³³, Yüce Allah'a ihlâsla boyun eğenlerin, huşû ehlinin haline emsal gösterilmiştir.¹³⁴

Üstün vasıflarla donanmış olan, klasiklerde ifrât ve tefritten uzak yaşantısıyla, zühd ve takvâsıyla anılan Selmân el-Fârisî, Peygamberimiz'in ehl-i beytten sayıp değer vermesiyle¹³⁵, ehl-i beytin kıymetine, saygınlığına, mirâsçı olmuştur. Bir parçasını yatak niyetine kullandığı, bir parçasını da üzerine elbise olarak giydiği aba ile hutbe okuyan, maaşının tamamını infâk eden¹³⁶, ibâdet, ilim ve hikmeti ile yücelmiş bir sahâbidir.¹³⁷ "Ashâb-ı suffe'dan oluşu, onun tasavvuf ehline benimsenme sebeplerinden birisi olmuştur".¹³⁸

Âhiret hesabının zorluğu ve korkusu karşısında, bir ağaç olarak yaratılmayı arzu eden¹³⁹ şiddetli fakirliğe sabredip, sadeliği tercih eden¹⁴⁰, kalbini meşgul edecek Allah'tan başka ne varsa uzaklaşan Ebû Zer, zühd denilince ilk akla gelen isimlerden biridir. Ahirette çetin bir hesaba mâruz kalınacağından dolayı, ihtiyacından fazla servetin mülkiyette tutulmasına karşı olan,¹⁴¹ kazanılan iki dirhem paranın birini helâl geçime, diğerini ahiret için sadaka verilmesi tavsiyesinde bulunan¹⁴², "Bekâ ve fenâ ilmi

¹³⁰ el-Mekki, *Kûtü'l-kulüb*, (*Kalplerin Aziği*), 4/435; Münâvî, *el-Kevâkibü'd-dürriyye*, 1/162.

¹³¹ el-Mekki, *Kûtü'l-kulüb*, (*Kalplerin Aziği*), 4/386.

¹³² Bkz. Cemal Ağırman, "Hadîs Kaynaklarına Göre Hız. Hasan", *Çeşitli Yönleriyle Hız. Hasan*, ed. Alim Yıldız, (Sivas, Asistan Yayıncılık, 2014), 60.

¹³³ Hücvîrî, *Keşfü'l-mahcub* (ar.), 101.

¹³⁴ el-Mekki, *Kûtü'l-Kulüb* (*Kalplerin Aziği*), 3/427.

¹³⁵ Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Menî' ez-Zühri İbn Sa'd, *Tabakât*, (İstanbul: Siyer Yayınları, 2015), 4/94.

¹³⁶ İsfahâni, *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l- asfiyâ* (ar.), 1/197-198.

¹³⁷ Münâvî, *el-Kevâkibü'd-dürriyye*, 1/176.

¹³⁸ Abdülkadir Yılmaz, *Selmân el-Fârisî'nin Hayatı, İslam Tarihindeki Yeri ve Tesirler* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009),94.

¹³⁹ İsfahâni, *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l- asfiyâ* (ar.), 1/199.

¹⁴⁰ Münâvî, *el-Kevâkibü'd-dürriyye*, 1/153; Bkz. İsfahâni, *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l- asfiyâ* (ar.), 1/163.

¹⁴¹ İsfahâni, *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l- asfiyâ* (ar.), 1/199.

¹⁴² A.g.e., 1/199.

hakkında da konuşan ilk kişidir.¹⁴³ O'nun, fanî olan dünyâ hayatına dâir bakış açısı ve zâhitlik yönü vurgulanmıştır.

İbn Ömer'de, zühd yönüyle döneminin simgesi olarak kabul edilmiş, Hz. Peygamber'in sözlerini, fiillerini, takip eden iyi bir gözlemcisi¹⁴⁴ takvâ ehli büyüklerden sayılmıştır¹⁴⁵. Köle âzad etmeyi, hayır işlemeyi, infâk etmeyi¹⁴⁶ çok sevdiği ifade edilmiştir. İbn Ömer'in, Peygamber Efendimiz'in yaşayış tarzını bire bir kendi hayatına tatbiki, emirlerine itâatte gösterdiği titizliği ile âbid, zâhid, tâkva hali, sûfiler için en güzel misâllerden biri olarak görülmüştür.

Müslüman olduktan sonra, hesap gününün çetin olmasından duyduğu kaygıdan dolayı,¹⁴⁷ ticareti bırakarak ibâdete ve ilme sarılan Ebû'd Derdâ, zâhid ve zâkir, takvâsı, ilmi, ibâdet düşkünlüğü ile bilinen, arif ve mütefekkir bir sahâbîdir.¹⁴⁸ Dünyâ hayatına meyletmeyen yaklaşımı, bâkî olana iştıyakı anlatılarak, Kur'an'ın hükümlerini, Hz. Peygamber'in hayatını ödün vermeden kendi yaşantısına uygulama çabası, sünnet-i seniyye'ye sıkı sıkıya bağlılığı ile simge isimlerden biri sayılmıştır.

Cömert, âbid, ilim ve takvâ sahibi olarak anılan Hz. Bilâl'in¹⁴⁹ güzel ahlâkı ve iyilikte koşması, Resûl'ün hâllerinden bir hâl olarak görülmüştür.¹⁵⁰ Namaza ve Rabbine olan muhabbetinin yansıması olan ezân okuyuşu ile Hz. Bilâl üzerinden, namazın önemi, kişi için göz aydınlığı oluşu zikredilerek¹⁵¹, Hz. Bilâl'in aşk ve muhabbet hâlinin, Allah katındaki makbuliyetine değinilmektedir.¹⁵²

¹⁴³ Münâvî, *el-Kevâkibü'd-dürriyye*, 1/153; İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-asfiyâ (ar.)*, 1/156.

¹⁴⁴ Münâvî, *el-Kevâkibü'd-dürriyye*, 1/181; Ebû'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve, Resûlullah (sav) Ashabı ve Belde Belde Allah Dostları Hayatı ve Faziletleri*, terc. Abdülvehhab Öztürk, (İstanbul: Kahraman Yayınları, 2016), 357.

¹⁴⁵ el-Mekkî, *Kütü'l-kulûb (Kalplerin Azığı)*, 3/507.

¹⁴⁶ Münâvî, *el-Kevâkibü'd-dürriyye*, 1/182; İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve*, 258-261.

¹⁴⁷ Bkz. İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-asfiyâ*, 1/208.

¹⁴⁸ Bkz. İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve*, 286-292; Münâvî, *el-Kevâkibü'd-dürriyye*, 1/150.

¹⁴⁹ İsfahânî, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 1/158.

¹⁵⁰ İbn Arabî, *Fütühât-ı Mekkiyye*, 6/158.

¹⁵¹ el-Mekkî, *Kütü'l-Kulûb Kalplerin Azığı*, 1/222.

¹⁵² İmâm-ı Rabbânî, *Mektûbât-ı Rabbânî*, 2/1572.

Sonuç

İslâm dünyasında sahâbe nesli, vahyin şahidi olmuş, Hz. Peygamber'in Nebevî mirasının temsilcileri olarak Hz. Peygamber'den sonra en müessir şahsiyetler olarak kabul edilmiştir. İslâm dini, sahâbenin Nebevî ahlâk ile bezenmiş kalbi hayatı ile kökleşerek yayılmış, onlar vesilesiyle Nebevî mirasın nesilden nesile intikâli gerçekleşmiştir. Kur'an ve sünneti yaşama ve yaşatmada sarf ettikleri çaba onların ideal nesil olarak anılmalarının en önemli göstergesidir.

Sûfiler, Asr-ı Saadet döneminin hakikatini ve temsil ettiği ruhu, gelecek nesile taşıma görevini üstlenmişlerdir. Tasavvufun kaynağı olarak gördükleri Hz. Peygamber'in manevi yönünün, vefatından sonra sahâbe vasıtası ile sonraki nesle aktarıldığını düşünmüşlerdir. Kur'an-ı Kerim ve hadîs-i şeriflerde, sünnete uyma, sahâbeye tabi olma ile ilgili emirleri, mânevî yolculukları açısından hayata geçirmeye ve bu çizgiyi muhafaza etmeye çalışmışlardır. Sûfi müellifler de sahâbenin mânevî hayatına dair her bilgiyi aktarmaya önem göstermişlerdir. Tasavvufî hayatın ve tasavvuftaki bazı kavramların kaynağının sahâbeye dayandığını, bu nedenle tasavvufî yaşayışın sahâbenin yaşam biçiminden neşet ettiğini savunmuşlardır. Zühd, tasavvuf ilminin zübdesi olarak görülmüş, klasik eserlerde de sahâbenin zühdî yönü ön plana çıkarılmıştır. Özellikle zâhid sahâbîlere yer verdikleri tasavvuf klasiklerinde, Müslümanların dünyâ ve âhiretlerini âbad edebilmelerinin çaresinin, İslâm'da, Kur'an'da, Hz. Peygamber ve sahâbenin yaşayışında olduğunu vurgulamışlar, tasavvufun kişi ve toplum yaşamındaki ehemmiyetini ve lüzûmunu işlemişlerdir. Bozulmaya yüz tutmuş toplumun, mânevî ve ahlâkının yeniden inşasında rehberlik etmek, dâimî hasret ile yâd ettikleri asr-ı saâdet dönemini yaşatmak niyetiyle sahâbe davranışlarından oluşturdukları reçeteleri, sahâbe nesli ile ilgili tasavvurlarını, yazdıkları eserlerle dile getirmişlerdir. Bu eserlerin üzerinden asırlar geçmesine rağmen üstlendikleri misyonla, vazifelerini halâ devam ettirdikleri görülmektedir. Takvâ, zühd, tevekkül, muhabbet murâkabe, ihlâs gibi birçok hasletin unutulmaması için, Asr-ı saâdet ruhu canlı tutulmaya çalışılmış, kurtuluşun ancak, dinin tam olarak zâhir ve bâtın yönüyle gelecek nesillere aktarımında ve koruma altına alınmasında, Nebevi eğitimden geçmiş neslin takip edilerek gerçekleşebileceği söylenmiştir. Sahâbenin günlük yaşamını, ibâdet ve taâtini tevekkül, tefekkür, havf ve recâ merkezli zâhidane yaşantılarından verdikleri örneklerle "Yaşayan Kur'an" olan Resûlullah'ın şâhidi, Kur'an

ve sünnetle beyân edilen hakîkatin ve hükümlerin uygulayıcısı olan sahâbenin, tasavvufa kaynaklık eden hayatı bizzat tatbik ettiklerini ortaya koymuşlardır. Görülüyor ki, anlatımları ve nasihatleri her döneme hitap etmiş, sahâbenin hayatı, hakikat yolcusu sûfilere rehber olmaya devam etmiştir.

Makalemizde ele aldığımız klasik eserlerde yer alan bazı zâhid sahâbiler örneğiyle sûfilerin hâl, tavır ve yaşamlarıyla, yazdıkları eserlerle, sahâbe izinde hareket ettikleri görülmektedir. Tasavvufun ameli vechesini teşkil eden zühdün, menbaini Asr-ı saâdet'ten aldığı, sûfilerin de hayat tarzı haline getirdiği bir nosyon olduğu saptanmaktadır. Sahâbenin hayatı, dünyevî olan her şeye daha çok yakınlığın arttığı zamanımızda bir panzehir, bir kurtuluş reçetesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kaynakça

- Ahmet b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed B. Muhammed B. Hanbel Eş-Şeybânî el-Mervezî, *el Müsned*, Beyrut: Müessesetü'r Risâle, 2008.
- Ağırman, Cemal. "Hadis Kaynaklarına Göre Hz. Hasan". *Çeşitli Yönleriyle Hz. Hasan*, ed. Alim Yıldız. Sivas: Asistan Yayıncılık, 2014.
- Akkaya, Veysel. "Tasavvuf Klasiklerinde Hz. Ali'nin Şahsiyeti". *Usul dergisi*. C.32, S.32 (2019): 69-90.
- Albayrak, Halis. *Kur'an'ın Bütünlüğü Üzerine*, 9 bs. İstanbul: Şule Yayınları, 2020.
- Ateş, Süleyman. *Sülemî ve Tasavvufî Tefsir*, İstanbul: Sönmez Yayınları, 1969.
- Ayış, Mehmet Şirin. *"Tasavvuf Yolcularının El Kitabı"*, İstanbul: Ravza Yayınları, 2018.
- Cürcani, Seyit Şerif. *Ta'rifât*, İstanbul: Litera Yayıncılık, 2014.
- Çakmak, Muharrem. "Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodolojik Bir Yaklaşım-Seyahate Dayalı Tasavvufî İrşad Metodu". *Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*. C.9, S.4 (2009): 127-148.
- Çubukçu, Hatice. "Sayı Sembolizminin Tasavvuftaki Zikir Sayılarına Etkisi". *Akademik Bakış Dergisi*. S. 60 (2017): 1-15.
- Demirli, Ekrem. *Şair Sûfiler*, 2 bs. İstanbul: Sûfi Yayınları, 2018.
- Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdi. *es-Sünen*. thk. Yâsir Han, İzzettin Dali, 1 bs. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 2017.
- Mekkî, Ebu Talip Muhammed b. Ali b. Atiyye. *Kûtü'l-Kulûb (Kalplerin Azığı)*. çev. Yakup Çiçek-Dilaver Selvi. 8bs. İstanbul: Semerkand Yayınları, 2016.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî. *el-Câmiu's-sahih*. Râid b. Sabri Dâru'l-hadâra, 2015.
- Gazzâli, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed. *İhyâ-u ulûmi'd-dîn*. 1bs. Suudi Arabistan: Darü'l Minhac, 2011.[Gazzâli, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed. *İhyâu Ulûmi'd-dîn Tercümesi* çev. Ahmet Serdaroğlu. İstanbul: Erkam Yayınları, 2019].
- Güler, Ümit. Osmanlı Sosyal Hayatında Seyyidler: 18. ve 19. yy. Diyarbekir Örneği. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. C.30, S. 1 (2021): 185-221.
- Hargûşî, Ebû Sa'd Abdülmelik b. Muhammed. *Tehzîbü'l-esrâr fi tabakati'l-ehyâr*, Beyrut: Dar Al-Kotob Al-İlmiyah, 2016.
- Hücvîrî, Ebû'l-Hasen Ali b. Osmân b. Ebî Ali el-Cüllâbî. *Keşfü'l-mahcub*. tr: Mahmud Ahmed Ebu'l-Azaim, Kahire: Mektebetü's-Sikafeti'd-Diniyye, 2008. [Hücvîrî, Ali b. Osmân Cüllâbî. *Keşfü'l Mahcûb (Hakikat Bilgisi)*. çev. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2016].
- İbn Acibe. *Sûfilerin El Kitabı mi'racu't-teşevvüfilâ hakâiki't-tasavvuf*, trc. Ahmet Murat Özel. İstanbul: Ketebe Yayınları, 2022), 40.
- İbn Manzûr. Ebû'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî. *Lisânü'l-Arab*, Kahire: Darelhadith, 2003.

- İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Meni' ez-Zühri. *Tabakât*, İstanbul: Siyer Yayınları, 2015.
- İbnü'l-Arabî, Muhyiddîn Muhammed b. Ali b. Muhammed. *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, thk: Ahmed Şemseddin, (Beirut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, tsz). [İbnü'l-Arabî, Muhyiddîn Muhammed b. Ali b. Muhammed. *Fütûhât-ı Mekkiyye*. çev. Ekrem Demirli. İstanbul: Litera Yayınları, 2017].
- İbnü'l-Cevzi Ebü'l-Ferec Cemâluddîn Abdurrahmân b. Ali. *Sıfatü's safve Resûlullah Ashabı ve Belde Belde Allah Dostları Hayatı ve Faziletleri*, terc. Abdülvehhab Öztürk, İstanbul: Kahraman Yayınları, 2016.
- İlyas Kayaokay, "Lâ Fetâ İllâ Ali": Manzum Cenk-Nâmelerde Hz. Ali'nin Fütüvvet Ahlâkı, *Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 14, (2022) 69-80.
- İmâm-ı Rabbânî, Ahmed es-Serhendi. *Mektûbât-ı Rabbânî*. çev. Abdülkadir Akççek. İstanbul: Çelik Yayınevi, 1977.
- İsfahânî, Ebû Nuaym Ahmed b. Abdullah. *Hilyetü'l-Evliya ve Tabakâtü'l-Asfiya*. Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, tsz. [İsfahânî, Ebû Nuaym Ahmed b. Abdullah. *Hilyetü'l-Evliyâ ve Tabakâtü'l-Asfiyâ*, çev. Hüseyin Yıldız-Hasan Yıldız vd. İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2015].
- Kaya, Murat. *Hz. Ömer'den 111 hayat ölçüsü*, İstanbul: Erkam Yayınları, 2015.
- Kelâbâzî, Ebu Bekir Muhammed b. İshak el-Buhari. *Kitabü't-Ta'arruf li-Mezhebi ehli't-Tasavvuf* (2bs. Kahire: Mektebeti Hancı, 1994. [Kelâbâzî, Ebu Bekir Muhammed b. İshak el-Buhari. *Doğuş Devrinde Tasavvuf Ta'arruf*, çev. Süleyman Uludağ. 5bs. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2016].
- Kuşeyrî, Ebü'l-Kasım Zeynülsîlâm Abdülkerîm b. Hevâzin b. Abdîmelik. *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*. thk: Dr. Abdülhalim Mahmud, Kahire: Daru'ş-Şa'b, 1989. [Kuşeyrî, Ebü'l-Kasım Zeynülsîlâm Abdülkerîm b. Hevâzin b. Abdîmelik. *Tasavvuf ilmine Dair Kuşeyrî Risâlesi*, haz. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014].
- Küçük, Sezai. "Abdullah Ensar el-Herevi'nin Tasavvufi Fütüvvet Risâlesi: Kitabü'l-Fütüvve". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*.S.1 (2000): 137-166.
- Küçükkaşçı, Mustafa S. *Tarihi Süreçte Seyyid ve Şerif Kavramlarının Kullanımı. Osmanlı Araştırmaları*. nşr. Halil İnançık ve İsmail Erünsal vd. İstanbul: İsam Yayınları, 2019.
- Martı, Huriye. *Hadîs Usul ve Hayat*, 4bs. İstanbul: İnsan Yayınları, 2020.
- Mevlânâ, Celâleddîn er-Rûmî. *Mesnevi*, çev. Adnan Karaismailoğlu. 3bs. Ankara: Akçağ Yayınları, 2007.
- Münâvî. *el-Kevâkibü'd-dürriyye fî terâcimi's-sâdeti's sūfiyye*, Beyrouth: Dar Al-Kotob Al-İlmiyah, 1248-2008.
- Özel, Ahmet Murat Özel. *İbn Atâullah el-İskenderî Hayatı Eserleri ve Görüşler*. İstanbul: İnsan Yayınları, 313.
- Özköse Kadir. "Tasavvuf Kaynaklarında Hz. Ebû Bekir". ed. Ali Aksu. *Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, (2019): 241-250.

- Pekdemir, Şevket. "Fakihlere Göre Rivâyetin Kapsamı ve İslâm Hukukuna Etkiler". *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*. C.18, S.1 (2018): 165-198.
- Serinsu, Ahmet Nedim. *Kur'ân ve Bağlam*, 3 bs, İstanbul: Şule Yayınları, 2018.
- Serrâc, Ebu Nasr. *el-Lüma' (ar.)*. thk: Dr. Abdulhalim Mahmud, Kahire: Daru'l-Kutubi'l-Hadisîyye, 1960.[Serrâc, Ebu Nasr. *İslam Tasavvufu*. çev. Hasan Kâmil Yılmaz, İstanbul: Erkam Yayınları, 2016].
- Sühreverdî. Ebû Hafs Şehâbeddin Ömer. *Avârifü'l Maârif Tasavvufun Esasları*, haz.Hasan Kamil Yılmaz-İrfan Gündüz İstanbul: İber Yayınları, 2022.
- Sülemî, Ebû Abdîrrahmân Muhammed b. el-Hüseyn b. Muhammed. *Tasavvufta Fütüvvet*, çev. Süleyman Ateş, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1977.
- Tek, Abdürrezzak. *Tasavvuf ve Tarikatlar*, Bursa: Emin Yayınları, 2020.
- Tekeli, Hamdi. *Tasavvuf Kültürüne Giriş*, İstanbul: Uludağ yayınları, 2011.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre Yezîd. *el-Câmi u's-şâhih*. Beyrut: Dâru't-tâ'sil, 2016.
- Tiyek, Fatih. "İlk Dönem Tefsir Faaliyetlerinin Bağlamsal Açından Değerlendirilmesi". *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*. S. 23 (2014): 151-182.
- Uludağ, Süleyman. "Fakr". *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1995,132:134.
- Uludağ, Süleyman. *İnsan ve Tasavvuf*, İstanbul: Mavi Yayıncılık, 2001.
- Yağmur, Osman. *Hâkim, En-Nisâbü'rî'nin Hadîs Usûlü Anlayışı*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora tezi, 2020.
- Yavuz, Hulusi. "İslâm'da İlim ve Medeniyet Kaynağı ve Te'siri". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. S.7-10 (1995): 9-78.
- Yıldırım, Ahmet. "Tasavvufî Düşüncede Hz. Ali ve Bu Düşünce İçerisinde Hz. Ali'ye Nispet Edilen Rivâyetler". *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. S.22, (2019): 41-56.
- Yıldırım, Mustafa. *İlk Dönem Zâhidleri ve Zühd Anlayışları Sahâbe Dönemi, Hicri I. Ve II. Asır*. Konya: Necmeddin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Yılmaz, Abdülkadir. *Selman El-Farisi'nin Hayatı, İslam Tarihindeki Yeri ve Tesirler*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- Yılmaz, Hasan Kâmil. *Tasavvufî Bakış*, İstanbul: Erkam Yayınları, 2011.
- Yılmaz, Hasan Kâmil. *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatler*, 31 bs. İstanbul: Ensar Yayınları, 2020.